

CHVÁLA FILOSOFICKÉHO OTŘÁSÁNÍ

Zdeněk A. Eminger / 27. dubna 2017

Profesor Ladislav Hejdánek (nar. 1927) patří mezi nejvýznačnější filosofy druhé poloviny 20. století. Filosof, teolog, mluvčí Charty 77, emeritní profesor Evangelické teologické fakulty v Praze, spiritus movens mnoha lidských setkávání a dialogů. Člověk plný energie a skvělý řečník. Čtenáři nejen křesťanské orientace jej znají z nesčetného množství jeho úvah, statí a knih. Za všechny jmenujme trojici zřejmě nejznámějších titulů: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*, *Dopisy příteli* a *Setkání a odstup*. Následující rozhovor se týká Hejdánkových myšlenek o filosofii, víře a křesťanství, o socialismu, o Karlu Jaspersovi, o současné podobě kapitalismu, o Janu Patočkovi, o úloze člověka ve světě, o Emanuelu Rádlvi, o hudbě a umění, o elitách, o Sørenu Kierkegaardovi, o jazyku, řeči a knihách, o věrnosti vlastním tématům a ideálům, o Václavu Havlovi či úvaze o výchově dětí. Ten ze čtenářů, který by se chtěl do Hejdánkova díla ponořit hlouběji, může pro snazší orientaci využít i [Archiv Ladislava Hejdánka](#).

Čemu dnes věnujete, pane profesore, svůj čas? Je nějaké téma, které vás i po tolika letech láká k promýšlení?

Ono není téma jako téma. Filosofie se může zabývat vlastně téměř čímkoliv, pochopitelně jen pokud to má nějaký smysl. Ale taková velmi četná témata se přece najdou všude, a nejsou to ještě zdaleka témata vpravdě filosofická. Mohou však být zpracovávána mimo jiné také filosoficky, a podmínkou filosofičnosti takového přístupu jinak k běžným tématům je jakýsi zvláštní „pohled“ na to téma, zvláštní myšlenkový přístup k němu a k tomu, jak takové téma začít filosoficky uchopovat a zkoumat, prověřovat a dokonce reinterpretovat, a to ovšem jiným než běžným a samozřejmým způsobem. Takže při každém pokusu o pojednání o něčem, o nějaké věci či záležitosti, jde nakonec o to, čím se vyznačuje právě ten filosofický přístup čili jinak řečeno, co to je ta filosofie nebo filosofičnost.

Jde tedy o to nalézt a držet se svých filosofických témat? Svým způsobem to platí pro všechno lidské konání. Být doma v tom, co umím nejlépe.

Patočka se prý o mně (v mé nepřítomnosti) jednou vyjádřil celkem dost pozitivně, ale hned připomněl, že jsem se jím prý nenechal orientovat na „jeho“ témata. A dodal prý potom, že jsem „udělal dobře“. (Píše o tom Ctirad John ve svých vzpomínkách „Zrcadlo mých lásek“.) Nevím, jak přesně John toho Patočku cituje, ani jak to vlastně Patočka myslel. Především mám trochu pochybnosti o tom, že Patočka řekl „na moje témata“, ale je to konec konců možné. Popravdě jsem měl už od dob vysokoškolských studií několik „svých témat“, ale byla to především témata Rádlva; Rádl na mne silně působil, i když jsem ho živého nikdy nezažil. Některá z „mých“ témat ovšem byla i Patočkova. Ono totiž téma buď vskutku relevantně filosofické je nebo není, a nezáleží tolik na tom, pro koho se stává jeho „vlastním“ (tj. ve skutečnosti přivlastněným) tématem. Každé takové filosofické „téma“ je vlastně pro filosofa jakýmsi nevyřešeným problémem, tedy jakousi výzvou, úkolem, snad i závazkem. A filosof dost dobře nemůže přecházet od jedněch svých filosofických témat k jiným, ale musí se těch „svých“, tj. již jednou osvojených resp. uznaných, přijatých a akceptovaných témat držet, i když přemýšlí anebo i píše o něčem jiném. Skutečně filosofická témata nemohou být žádným, ani tím největším filosofem plně „uchopena“, natož do hloubky „vyčerpána“.

Důležité je dát se poučit, ale jinak se vydat svojí vlastní cestou a za ni ovšem také ručit.

A filosofických témat je navíc také mnoho (ačkoli nefilosofických je ještě mnohem víc), a nijak není předem zaručeno ani vyloučeno, že některá témata se k sobě hodí, protože si jsou blízká, anebo že se naopak spolu spíše nesnášejí, ba že se dokonce navzájem i vylučují. Takže každý filosof si „svá“ témata musí především vybrat (a hlavně si je „osvojit“, jinak je vybrat nemůže). A protože ta témata před ním neleží ani nejsou postavena jako houska na krámě, musí se k nim nejprve nějak dostat, někdy se k nim musí dokonce dost náročně prokopat. Terénem, kterým se musí takový budoucí filosof nejprve prokopávat, jsou především texty jiných, zejména starších a dokonce i těch nejstarších filosofů. Teprve na těch se naučí rozpoznávat a také hodnotit právě ta témata, kterými je snad osloven, a teprve když se to naučí, může uznávat a brát s náležitou vážností některá z témat nových, právě aktuálních a nejednou jen módních a efemérních. Nechá-li si „svá“ témata určovat nebo jen nabízet svými učiteli a vůbec jen současnými mysliteli, bude možná časem o filosofii a filosofech velmi mnoho vědět, ale sám ve skutečnosti doopravdy filosofovat nikdy nezačne. A na druhé straně zase platí, že když někdo opravdu filosofovat začne, tak se některých „svých“ témat už do smrti nezbaví. Nu, a z toho vyplývá také způsob mé odpovědi (a omlouvám se za celou tu okliku).

Ten, kdo zažil vaše přednášky, ví, co to je být doslova uchvácen filosofií...

Filosof se může zabývat nejrůznějšími tématy, ale může to udělat opravdu filosoficky pouze tak, že jejich řešení aspoň naznačí právě v souvislosti s několika svými vskutku filosofickými tématy, kterými byl nejen nějak osloven, ale kterými byl spíše „uchvácen“ a natrvalo „zajat“, takže se jich už po celý život nemůže zbavit. A takovému filosofovi lze aspoň trochu přiměřeněji porozumět jen za toho předpokladu, že rozpoznáte právě ta „jeho“ filosofická témata; a to není nijak snadná věc. A je to třeba rozpoznat bez ohledu na to, jakou „tematikou“ (obyčejnou) se v tom kterém svém výkladu nebo textu zabývá.

Jestli vám správně rozumím, tak i filosofické nahlédnutí ne-filosofických témat je pro filosofa a společnost potřebné?

Je zásadní rozdíl mezi obyčejnými tématy a tzv. filosofickými tématy; ta druhá nemůžeme přiřadit nebo zařadit mezi ta první, protože jsou „toto genere“ něčím docela jiným. Dalo by se říci, že téměř každé (obyčejné) téma může být ‚nahlédnuto‘ a také ‚pojednáno‘ různými filosofickými způsoby. Filosofie se může zabývat téměř čímkoli (i když ne vždy to má vůbec nějakou cenu – to záleží také na okolnostech, nejenom na těch tématech). Nemělo by smysl se teď pokoušet o nějaký výměr toho, co je to filosofie anebo co to je filosofické téma na rozdíl od jiných, obyčejných témat. I bez takového úsilí o marné definice však můžeme přece jenom něco naznačit, že filosoficky uchopit nefilosofické téma znamená uchopit je v jisté perspektivě, pod určitým zvláštním úhlem, na základě určitého „vidění“ či „pohledu“. Masaryk třeba říkával, že chce věcem rozumět „sub specie aeterni“; tu formulaci nemohu přijmout, ale něco z jejího smyslu bych rád podržel – navzdory všem výhradám nebo alespoň připomínkám, které musím uvést. Vždyť co to je aeternum nebo aeternitas? Tady musím připomenout, že to neznámá nekonečnou setrvalost, nýbrž spíše dlouhé, věkovité (ale nikoli naprosto neměnné) „trvání“ (latinsky to poukazuje na aetas, podobně jako česky slovo věčnost poukazuje na „věky“). A pokud jde o trvání, je třeba přinejmenším připomenout, že trvání předpokládá pohyb a změnu či proměnlivost. A to už jsme u prvního mého filosofického tématu: je jím událost a událostné dění. A hned dalším takovým je třeba jednota a jednost, nebo zase subjekt (v novodobém, nikoli tradičním smyslu), a tak dále. A samozřejmě „pravda“, ale to by chtělo hned vysvětlování. Když si vzpomeneme na Aristotela, můžeme říci, že to jsou význačným způsobem témata tzv. první filosofie.

Celý život se věnujete studiu, vedl jste bytové semináře, spolupřádal semináře v Jirchářích, po r. 1989 přednášel na Karlově univerzitě. Jaký je váš vztah ke knize a k mluvenému slovu?

Aristotelés rozumí pod slovem „člověk“ kupříkladu „zoon logon echon“. V překladu do latiny to zní: animal rationale. – Ale bohužel jsou v tomto výměru vážné chyby. Nevyjasněnost zůstává ve vztahu mezi „životem“ a „duší“. Aristotelés má za to, že každá živá bytost má duši, někdy jen vegetativní, jindy animální, ale jen v případě člověka jde o ‚ducha‘. Ale racionální zvíře může být nejen přespříliš racionální, ale také příliš zvířecké, ba bestiální, a to i když mluví. Popravdě je tomu tak, že člověka nepochopíme správně, když jej považujeme za nejpokročilejší zvíře, nýbrž když jej chápeme jako začátek nového vývojového procesu nezvířeckosti či nad-zvířeckosti. Tak je tomu i v mnoha jiných souvislostech. Masaryka nepochopíme, když ho budeme líčit jako pozitivistu se zvláštními rysy (jak to činil i Patočka), nýbrž když ten jeho pozitivismus budeme interpretovat jako jakési relikt, pozůstatky něčeho překonaného jeho novými přístupy a objevy. Zkrátka a dobře: samo slovo (logos) není a nemůže být garantem lidskosti; i vyjadřovat se a promlouvat je možno nelidsky, i knihy mohou být nelidské a protilidské, a nejenom v tom nejvulgárnějším smyslu. Ale přes to všechno je promlouvání a psaní textů něčím nezbytným a naprosto nepostradatelným, jak ukazuje třeba i vývoj všech lidských společností. Bez jazyků a bez knih se nemůže rozvíjet žádná lidská společnost, ale to, zdali je to společnost vsutku lidská, tj. hodná člověka jakožto člověka, není zajištěno tím, že se v ní promlouvá nebo že se v ní píší a čtou knihy. Tak jako je každý člověk jakoby podroben normě lidskosti, tak je normám podrobena i každé promlouvání a psaní (i čtení) knih.

Zmínil jste Jana Patočku. Co je z jeho života a díla dnes ještě živé?

Musím docela pravdivě říci, že nevím. Zejména nerozumím dost tomu, co to je to naše „dnešní dnes“ a čím vlastně je to „dnes“. Nedávno se na mne obrátil jeden vážený kolega s tím, že prý jeho dobrý známý v Berlíně řekl, že pro německé filozofy není Patočka vůbec žádné téma. A chtěl na mně, abych řekl, co si o tom myslím. Použiji toho s vaším dovolením jako východiska pro svou formu odpovědi. Řekl jsem: copak bys chtěl od německých filozofů, aby si postavili Patočku hned vedle svých velikánů? To je, jako bys chtěl od francouzských filozofů, aby vážně brali Patočkovu pojetí, že Komenský byl filozoficky svého druhu alternativou proti Descartovi. – A právě to můžeme nyní aplikovat na naši domácí situaci. Je-li nebo není-li dnes (a bude-li či nebude-li i zítra) co živého z Patočky, není to vlastně a na prvním místě otázka, týkající se Patočky, nýbrž otázka, mířící na naše filozofy. Patočka bude dnes nebo i za sto let „živý“, pokud čeští filozofové budou schopni rozpoznat právě ta jeho hlavní filozofická témata. Nemáme-li upadat do nějakého pseudo-statistického zpracování toho, kolik našich filozofů se Patočkou doložitelně dnes zabývá a kolik se jich také zítra (a třeba ještě za sto let) bude jím zabývat, což po mém soudu o Patočkovu samém stejně mnoho neřekne, záleží přece především na tom, nakolik je Patočkova filozofie opravdu zaujme. A to předpokládá na prvním místě, že způsob jejich myšlení jim to vůbec dovolí, aby byli zaujati a eventuelně uchvázeni tím, čím byl vposledu zaujat a uchvácen Jan Patočka sám.

Když hovoříte o tom, jak je filozof přijímán svými současníky, odkazujete ke Kierkegaardovi, nemýlím se? Jeho životní osud nebyl jednoduchý. Dost připomíná to, co v disentu prožívali ti, kteří nemohli publikovat nebo publikovali jen pro úzký okruh čtenářů.

Uvedu tento evropský příklad, který to snad lépe objasní. Dánský filozof Kierkegaard svým myšlením navazoval na německou filozofii a zejména na Hegela, ovšem velmi kriticky, a to znamená i s odstupem. Budil však pozornost spíše svým podivínstvím a svými útoky, takže když v naprosté chudobě a ještě

s dluhy (protože vydával bez velkého úspěchu svůj vlastní časopis) zemřel, ztratila o něho i sama média zájem. A po desítky let upadl jako filosof v zapomnění, i když se četly a překládaly některé jeho literární texty a knihy. Vzbudil však jistou pozornost v Německu, kde si dokonce po čase vydali jeho texty v souborném překladu. Už sám ten překlad byl však zatížen nijak nevysloveným a nezdůvodňovaným před-sudkem, že jde jen o texty literární povahy, takže jejich filosofická povaha byla setřena anebo hodně oslabena. Takřka po polovině století se však našel Němec, který se – ještě jako lékař-psychiatr a psycholog – kvůli němu naučil dánsky, aby ho mohl číst v originále; byl to Karl Jaspers.

Co v Kierkegaardovi Jaspers objevil?

Ten se v té době Kierkegaardem zabýval právě kvůli jeho excentričností, tedy jako jednou z psychiatrických zajímavostí. A co se stalo? Jaspers v Kierkegaardovi nejen objevil skrytého filosofa, ale porozuměl zejména jeho hlavním filosofickým „tématům“ – a stal se sám také filosofem, v minulém století přímo jedním ze dvou největších filosofických německých myslitelů. A vedlo to i k tomu, že Němci si museli po čase znovu a mnohem lépe přeložit a vydat celého Kierkegaarda, aby ho mohli také lépe přečíst či důkladně pročit. Jedním z hlavních Kierkegaardových filosofických „témat“ byla existence; odtud celá nejen německá, ale i francouzská filosofie existence, a také existencialismus, atd. Samo slovo „existence“ dostalo zcela nový smysl. A k tomu všemu došlo až po mnoha desetiletích, ba téměř po celém století po Kierkegaardově smrti (za druhé světové války a po ní).

Dá se tedy říct, že filosof svým způsobem filosofuje pro pozdější generace? Pro lidi jiného filosofického a duchovního zraku?

Celá ta historie je zajisté velice poučná: současníci většinou nerozpoznají význam svých myslitelských elit. A i když je nenechají zcela bez povšimnutí (ostatně i k tomu dost často dochází), přehlédnou obvykle to nejdůležitější. Někdy to bývá rozpoznáno až v další generaci, někdy dokonce po desetiletích, a někdy i po ještě delší době. A tak by bylo divu, kdyby řady lidí i jejich myšlenek nebylo zapomenuto vůbec. Smysl zkoumání minulosti a pěstování historie je mimo jiné také v tom, najít tam to pro nás dnes potřebné, na co naši předkové dávno zapomněli nebo na co kdysi vůbec nereagovali, čeho si nepovšimli. A nezbyvá než dodat: podmínkou tu ovšem je nezapomínat na texty a knihy již dávno napsané, zachovat je a umožnit dalším a dalším generacím se k nim vracet. Takže výsledkem lze říci: Patočka je pro mne velice živý, aktuální a nepominutelný. Řekl bych, že se možná ještě někdy ukáže, že jeho význam pro mne byl ještě mnohem větší, než jsem si uvědomoval a stále uvědomuji.

Dnes je mezi lidmi hodně rozmrzelosti, melancholie a rezignace. Jak to bývalo kdysi? Jak byste dnes člověkem otrásl?

Nálady se, jak je známo, dost mění, a ne vždy to odpovídá skutečné situaci. Jsou u nás lidé, kteří s nádechem výčitek říkají, že se máme dobře, ba lépe, než jsme se už dlouho vůbec měli. Neslyším to moc rád, protože jistá rozmrzelost danou situací je na místě vždycky, i v těch zdánlivě nejpěknějších dobách. Konec konců přinejmenším křesťané by měli vědět, že „svět ve zlém leží“. To přece dnes musí každý vědět, když se na nás stále valí spousta zpráv o tom, co se ve světě děje. Chtít být spokojený nebo dokonce šťastný v tomto hrozném světě – to snad je možné jen při hodně pokleslé inteligenci a skoro žádném svědomí. Možná, že je opravdu někdy nutné lidmi trochu otrást, nejenom proto, abychom trochu povzbudili onu Patočkou zdůrazňovanou solidaritu otrěsených – musíme především taky sami vidět otrěsenost těch druhých, nejen se probudit poté, co jsme byli otrěseni my; to bych k tomu rozhodně rád doplnil. Ale jak už to dobře věděl i Aristotelés, jsou ctnosti, kterých není nikdy dost, ale také ctnosti, které vrcholí ve „střednosti“, zkrátka v přiměřenosti – tak, že jich není ani moc, ani

málo. A pro tuto vyváženost je třeba vždycky také pamatovat na apoštola Pavla, který mocně doporučoval, abychom se také radovali: radujte se vždycky v Pánu, opět pravím, radujte se! Těch důvodů k radosti se vždycky najde dost i tam, kde to nevypadá příliš dobře. Ovšem, jak jsem už připomněl, také radosti musí být tak říkajíc přiměřeně! Nemůžeme se radovat, když se děje něco nedobrého, z čeho radost mít prostě nelze. Důležité je ovšem náležitě rozlišovat opravdovou radost od radostné nálady, a podobně také opravdový smutek a zármutek od „rozmrzelosti, melancholie a rezignace“. Řekl bych to v obraze: svou violu musíme dobře naladit (a vždy znovu ji doladovat), a vůbec nic nám nepomůže hrát v dobré náladě, ale falešně.

Ve svém uvažování a psaní jste se věnoval i otázkám socialismu, jeho selhání a přece oprávnění. Co byste k tomu tématu mohl říct mladému člověku 21. století? Pojem socialismu pro něj je možná stejně zprofanovaný jako Čapkův „obyčejný člověk“.

To je vlastně až druhořadá věc, pokud bych měl vykládat o svém chápání socialismu; to není vskutku filosofické téma, to je obyčejné téma, byť po mém soudu velké důležitosti. Otázka socialismu nemůže být přiměřeně chápána, pokud neporozumíme tomu, co to je člověk, co to je lidství, lidskost (jak už jsem na to ukazoval). Socialismus, kterému chybí náležitě pochopení člověka a lidství, musí nakonec nutně selhat. Podobně tomu je s jeho vztahem k demokracii a demokratičnosti – socialismus, který má demokratická manka, je depravovaný socialismus, je scestím; démos je lid, jsou to lidé, takže nelidský nebo málo lidský socialismus je vlastně protilidský, člověka a lidi ohrožující ne-socialismus, tedy hnutí ve skutečnosti „asociální“ či „kontra-sociální“. Jiná je ovšem věc, když to nebereme takto jednoduše a povrchně, ale když se opravdu nějak chceme „vyrovnávat se skutečností“. A pak ovšem musíme pamatovat na celou tu dlouhou historii, a nepřipomínat výběrově jen něco. Právě to pozoruji zejména u mnohých křesťanů, kteří nejraději poukazují jen na ty hrozné stránky tzv. „reálného socialismu“, ale zapomínají na celé ty dějiny „lidu božího“, na to utrpení Židů v egyptském otroctví, na tu všechnu bídu cesty pouští do země zaslíbené, na pronásledování židů i křesťanů v prvních dobách, na to selhání křesťanů v kompromisech se světskou vládou po Konstantinovi, na pronásledování heretiků, bludařů, čarodějnic atd. atp., na ty hrozné, celou Evropu korumpující (a kompromitující) náboženské války, jež trochu ustaly na základě nemravného principu „cui regio, eius religio“, atd., až po ty konkordáty a kolaboraci s fašismem...

Na současné podoby někdy poněkud primitivního kapitalismu v jeho globální i tuzemské úrovni se tedy asi díváte spíš skepticky, že?

Dnešní pokus o návrat k počátečnímu kapitalismu se vší tou surovostí, prohnílostí a přímo trestnými činy mi pochopitelně nelahodí; nemyslím, že by to mohlo vydržet. Socialismus musí být znovu a lépe promyšlen, neudržitelné části musí být revidovány, musí se prosadit nové myšlenky, může dojít i k přejmenování – nedržím ten termín, ale věc. Nevidím jinou, alternativní schůdnou cestu do budoucnosti. Ale tím nemám na mysli návrat o několik desítek let zpátky, nýbrž přinejmenším o dva tisíce let zpátky, ba ještě víc dozadu. Bez starozákonních proroků by nebylo křesťanství, bez křesťanství by nebylo socialismu, bez socialismu nebo něčeho podobného není možná demokracie a bez demokracie neobstojí ani svět příštích desetiletí a staletí, ba vůbec budoucnost lidstva.

Čtenář, který se zabývá uměním, ať už jako historik nebo sám umělec, zná vaše studie o umění. Jaká je dnes funkce kritičnosti ve filosofii i v umění? Proč by na ni člověk neměl rezignovat?

Filosofie je v jistém bytostném významu ustavičně prováděná kritika, která ovšem stále pokračuje. Filosof se musí kriticky vztahovat nejen k současným, ale i k minulým a dokonce i nejstarším filosofům, a tedy také k tomu, jak se oni sami

také navzájem kritizovali, tj. jak se kriticky vztahovali k tomu, nač ovšem nezbytně musí také navazovat filosofové pozdější. Nakonec to nicméně znamená, že u minulosti nikdy nemohou zůstat, ani jenom tak, že se k ní vztahují jen jakoby kriticky. Ono to nejde jinak, než se pokoušet myslet lépe, víc do hloubky i do šířky, a to znamená vždycky také jinak, ale vždy s vědomím, jak a proč se distancujeme vůči jiným i vůči starším, tedy se znalostí věci. V umění je to vlastně hodně podobné, ale v něčem přece jen odlišné. Filosofie má velkou výhodu proti umění v tom, že už má poměrně vypracované způsoby, jak tu svou kritičnost aplikovat, dokonce jak ji – to zní dost problematicky, vím – „formalizovat“, tj. jak jí dát k dispozici fungující „formy“ kritičnosti a kritiky. Ty se sice také musí čas od času upravovat a měnit, ale přece jen představují jakousi „dovednost“ nebo spíš „řeholi“. Takové dostatečně vypracované prostředky však v samotném umění chybí, takže i umělec, který se také musí pokoušet udržet kritický odstup od toho, čemu se naučil a co přijal jako normu, musí nakonec sáhnout k něčemu, co má k dispozici nebo co aspoň vyžaduje použití jistých prostředků filosofických a využití jejich jakési podpory. (To úzce souvisí s tím, že i umělecká tvorba nejen může být, ale vlastně musí být podrobována reflexi, a to samým umělcem – a už tím se nutně vystavuje a podléhá filosofickým měřítkům, ať už si to ten který umělec uvědomuje nebo neuvědomuje.)

Čtenáři Christnetu, ale nejen ti, mají jedno společné a tím je jejich orientace ke Kristu. Ani křesťan se nemůže vzdát filosofického myšlení. Co byste k tomu řekli?

Tady na tomto tématu se nemohu vyhnout některým formulacím, které vyvolají u některých čtenářů námitky, odpor a možná dokonce zděšení. Právě proto nemohu zůstat jen u základních tezí, neboť tam to může být buď příliš jednoduché (takže získat souhlas je potom příliš laciné), anebo se to musí jevit jako strašná provokace. V poslední době se opakovaně představují proklamativní teze, že mezi „vírou“ resp. křesťanstvím na jedné straně a vědou na straně druhé nejsou nebo aspoň nemusí být žádné rozpory. Když se někdo pokusí aspoň trochu naznačit, co tím rozumí, ukáže se, že je buď zastáncem dvojí pravdy (což naprosto odmítám), anebo že nebere s plnou vážností ani jedno, ani druhé, ale že se spokojuje s přibližnostmi a ne zcela vyjasněnými formulacemi. Historie je plná dokladů toho, jak se evropská věda dostávala opětovně do rozporů s církevními dogmaty (resp. s mocnými dogmatiky).

Jste sice filosof, ale také teolog, i když vím, že proti označení „teolog“ byste se asi ohradil. Co jste čekal a čekáte od teologie?

Já jsem kdysi byl hodně nakloněn tomu, že půjdu studovat na teologickou fakultu, ale příliš mi vadilo, že se vůbec nepěstuje třeba teologická přírodověda, zejména pak teologická kosmologie. Jestliže jsem nakonec začal studovat na přírodovědecké fakultě, vůbec to neznamenalo, že bych se z nějakých zásadních důvodů odvrátil od „theologie“, nýbrž docela naopak jsem spíše hledal nové chápání toho „theos“. Dovedlo mne to až k nahlédnutí toho, že tzv. ateismus může být někdy věrnějším vyjádřením křesťanské víry než běžná teologie (a zejména než náboženská). To má ovšem zásadní význam pro pojetí christologie; do toho se ovšem já jako filosof nemohu dost dobře pouštět. Pro sebe to řeším prostě tak, že se považuji za ježíšovce in spe, tj. za někoho, kdo je Ježíšem inspirován a kdo ho chce jak jen možno následovat, tj. kdo má dobrou vůli se jeho příkladem řídit. A musím se přiznat, že i tahle formulace se mi zdá značně přemrštěná.

Vaši kolegové a přátelé, Milan Balabán či Jakub S. Trojan, jsou stejně jako vy aktivní; píšou stati, básně a Trojan je dokonce přítomný i na Facebooku. Kde k tomu všemu berete energii?

Pokud člověk není nemocen a bezmocný, má obvykle ‚energie‘ dost, ale chybí mu spíš podněty. To může mít ovšem různé okolnosti a snad i příčiny. Někdy jde o

samo vidění či chápání světa vůbec, to se projevuje na více rovinách, a ovšem i na té intelektuální. Svět rozhodně není v dobrém stavu, ale potřebuje po mnoha stránkách upravit a napravit. Někdo se s tím jakoby smiřuje, ale jiný to tak nechce jen tak prostě nechat. Tady vzpomínám vždy znovu na Komenského (ale přitom také na jeho život): Všenáprava, Panorthosia.

Při četbě knihy Hanse Künga „Dobrá smrt?“ jsem si připomněl i vaše poznámky o euthanasii, které s Küngovými úvahami souzní. Je něco, co byste o této lince život - smrt - život chtěl čtenářům r. 2017 říct?

Kdysi (zejména ve středověku) bývalo zlým zvykem vidět každou smrt jako ohrožení a hrozbu; obávám se, že se smrtí příliš často hrozilo ještě za mého mládí i v křesťanských kázáních. Ve skutečnosti může být smrt dobrá i zlá, ostatně jako život sám, jehož je smrt součástí a přímo složkou. Na smrt je zajisté třeba pamatovat, ale přesně tak, jako je třeba pamatovat na konec a na cíl. Od nejdávnějších věků se připamatovávali a opěvovali hrdinové, kteří svůj život nasadili pro něco vyššího než život. Zkrátka a dobře, musíme si všichni navzájem pomáhat jak v našich životech, tak v našem umírání. Jde o víc!

Vyznal jste se ke své lásce a obdivu k Johannu Sebastianu Bachovi, kterého miloval i Albert Schweitzer. Co pro vás v životě znamená hudba?

Hudba je v našem životě nezastupitelná, protože dovoluje nechat zaznít i to, co nedokážeme říci ve slovech. Život bez hudby (a zpěvu) je nutně ochuzený. Bohužel se strašně rozmohla jakási redukce hudebního prožívání na pasivní zážitky z pouhého poslechu. Aktivně, i když jen podomácku provozovaná hudba, je dnes naprostou vzácností. Ale jaký to je obrovský zážitek, když hrajete ve dvou, ve třech, ve čtyřech ...! Bach napsal pro svou mladou ženu Annu Magdalenu celý soubor klavírních skladiček – napsal je z lásky, a ona se je naučila hrát také z lásky!

Ve svém vyprávění jste jednou řekl, že jste byl docela divoké, živé dítě. Moje předposlední otázka tedy směřuje k dětem. Co by podle vás nemělo dítě dnešního času minout? Na co by měli rodiče dbát, aby dítě prospívalo a mělo z čeho růst?

Já asi nejsem dobrý pedagog, možná ani dobrý otec. Ale jednu věc považuji za zcela základní: dítě musí být vedeno ke svobodě stále větší a náročnější. Já vím, že se hned ozvou námitky. Proto dávám důraz na ono „vedení“; dítě nesmí být ponecháno své vlastní svévůli, ani svým náladám, ani své přespřílišné aktivitě, a ovšem ani své pasivitě a sklonům k lenosti a tuposti. Dítěti je třeba dopřát dobrodiní pozitivních podnětů – a to vyžaduje dost úsilí už na straně rodičů; v tom přece spočívá jejich odpovědnost! Nikoli v kontrole a trestání! Neřku-li v drillu a tvrdé podřízenosti.

Napsal jste pozoruhodnou knihu Havel je uhlík. Všímám si toho, jak lidem Václav Havel chybí. Víím, že nejste milovník nostalgie, ba naopak, ale přesto se zeptám: Jak ovlivnil Václav Havel vás a čím jste ho ve vzájemném dialogu ovlivňoval vy?

To by nedokázal soudně rozhodnout ani jeden z nás. Mne třeba daleko víc a podstatněji ovlivnil jeho bratranec Jiří Němec, který nás vlastně seznámil (ve Tváři). Od Havla jsem se naučil lépe rozpoznávat absurdity, jimiž je náš svět až přeplněn, ale – pozor! - rozpoznávat je bez resignace a defetismu – spíše s humorem. Trochu mi u něho chyběla naděje jako důvěra v „dobrý konec“. Ale vzpomínám si na jednoho amerického protestantského teologa (Niebuha), který s velkou přesvědčivostí kdysi prohlásil, že humor je prvopočátkem víry.

Autor je křesťanský teolog, vycházející z katolicky orientovaného prostředí, inspirovaný českým evangelickým porozuměním a světem umění.